

МОРАЛЬНИЙ ВИМІР ЛЮДСЬКОЇ СУТНОСТІ З ПОГЛЯДУ СВЯЩЕНИКА

В статтє анализується точка зрення православного священника А.Гармаша на проблему морального становлення сучасного человека и влияние системы образования.

In this article orthodox priest A.Harmash's point of view on the problem of moral establishment of modern man and the influence of system of education is analysed.

Постановка проблеми, мета статті. Час освіти яка полягає лише у пізнанні світу, закінчився. Пізнання себе, свого “Я”, своїх прагнень і можливостей як і визначення та реалізація своїх сил – нове завдання і навчання, і виховання. Саме на реалізацію цих завдань спрямовано вивчення дисципліни “Етика” в сучасній загальноосвітній школі.

Останні роки українське суспільство переживає феномен релігійного ренесансу, що значною мірою позначилося і на світогляді. Учитель, який ще вчора міг орієнтуватися лише на світський погляд у питаннях моралі та виховання, сьогодні повинен розширити пошукову базу інформації за рахунок залучення праць релігійних філософів, істориків, священників. Не лише з цікавості, а в першу чергу з необхідності мати достатній арсенал знань, які дозволили б йому сформуванню в учнів правильне уявлення про існуючі пріоритети та проблеми в сфері людських стосунків, підготувати їх до відповідального, дорослого життя.

Аналіз сучасних досліджень та публікацій. Праця сучасного православного священника, отця Анатолія Гармаша “Обрести себя” на російській мові вийшла друком в 2004 році. Книга, відома російським читачам, які знайомі з автором по засобам масової інформації, конференціям, в Україні не поширена, а ім’я відоме одиницям. Отець А.Гармаш небайдужий до проблем освітан – окрім їхніх недоліків та прорахунків бачить можливість змін на краще в сфері виховання, вірить в це щиро, і звертається до широкого загалу з наболілим. Тож вибір предмета дослідження для нас став не випадковим, і передусім ми мали на меті: коментуючи погляди священника на проблеми освіти, виховання та моралі в нашому суспільстві, підкреслити глибину міркувань, стурбованість станом моральності людей, змістовність зауважень щодо процесу навчання в сучасній школі.

На думку автора книги, навчальний процес у школі, на

перший погляд, достатньо налагоджений, багато методик і можливості широкі, однак досвід засвідчує, що основа моральності – сили душі дитини – в сучасній школі практично не використовуються. Дитина взнає про світ зі словесних повідомлень педагога, а треба щоб цей процес перетворювався в реальне відкриття для неї самого світу [1, с. 8-9].

Становлення вчителя, його внутрішнє вивільнення в собі резервів моральної широти і краси мали б дозволити йому повести за собою дітей в сферу сокровенного, глибинного морального буття. Проте сьогодні, поки що, нічого подібного ми не спостерігаємо. Що ж стоїть на перешкоді до такої мети? Чим можна зарадити ситуації в якій працює нині педагог? – це лише два запитання з багатьох, які піднімає автор на сторінках своєї книги, і на які ми хотіли б звернути особливу увагу.

Отримані результати. На глибоке переконання отця Анатолія, сучасне навчання в школі полягає в тому, щоб передавати символи. Уся процедура уроку, лекційного повідомлення чи будь-якого навчального заходу зводиться до того, щоб передати від одного, знаючого символи, іншому, котрий ще не знає їх, у вигляді теорій, принципів, слів, знаків. Єдине до чого може піднятися такий тип навчання, так це не лише передавати символи, але й повідомляти спосіб дії з ними, деякий алгоритм. Тобто, яким чином використовувати їх в заданій системі так, щоб виконати якісь дії з символами. То ж доки учню вистачає такого багажу символів і алгоритмів він ці дії виконує. Однак, якщо розумова дія вимагає більшої кількості символів чи алгоритмів, він передати вже неможливо, оскільки тут повинні діяти інші механізми, а ніж маніпуляції з символами та знаками, і учня не вчать такому в школі [2, с. 17].

Сама репродуктивна форма передачі знань у вигляді символів практично призводить до знищення сутнісних рис розумової діяльності як такої, здатності чути, відчувати предметний світ, життя в його розмаїтті. Не тільки не розвивається така здатність людини в школі, але за непотрібністю з часом відмирає, атрофується. Вступивши на шлях самостійного життя, молода людина змушена орієнтуватися не на отримані в школі знання, а на власну інтуїцію, припущення, здогадки як має бути. А.Гармаш прихильник ідеї Василя Васильовича Давидова, який висунув теорію узагальнення, що мала на меті наблизити навчально-виховний процес в школі до життя, а знання про предмет та тих хто прагне знань – до самого об'єкта пізнання, явища яке вивчається. Таким чином поступово накопичувався б досвід

спілкування людини з предметами, навчання володіти ними, а не лише знання про них [1, с. 9]. Як на нашу думку, то слушне зауваження, яке неодноразово вже проголошувалося в педагогіці багатьма і психологами, і практиками, і науковцями. Серед них був і Рудольф Штейнер, однак суттєвих змін поки не відбувається.

Варто усвідомити, – пише отець Анатолій, – що в сьогоднішньому нашому житті моральне не зберігається, а ні в традиціях, а ні в звичаях, а ні в становленні людини. Воно не зберігається і в образі життя, оскільки розтрачується, паплюжиться та знищується людиною. І оскільки егоїстичні цінності: матеріальне благополуччя, популярність у світі або значимість у соціумі – стали ведучими, то й сучасна людина навіть не підозрює про існуванні в ній образу внутрішньої моральної краси.

На педагога покладається завдання відкрити цей скарб для самого ж учня [1, с. 109]. Та чи по силі таке завдання нинішньому випускнику педагогічного закладу, якщо він навчається таким же чином що й учень, не набагато відрізняється у висотах своєї моральності від школяра? У сучасних дітей яскраво проявляється егоїстична природа, що виражається в їхній агресивності, прагненні до змагальності в усьому, бажанні бути кращим за всіх, – випереджати інших і боротися з усіма, хто стоїть на заваді, – нарешті, надмірному устремлінні до матеріальних благ та ставленні до духовного як чогось додаткового, другорядного, не суттєвого для людини. Прикладом для дітей виступають дорослі люди, котрі демонструють різноманітні форми зверхності, бажання мати владу над будь-ким і за будь-яких умов. Подібна ситуація відома педагогу, однак причини що лежать у внутрішньому, підсвідомому механізмі відношень між людьми навряд чи відомі більшості.

З метою розкриття такого механізму отець Анатолій пропонує поглянути на людину як істоту, що має особливу структуру людського "Я". Людина має тіло, – пише він, – душу і дух. Тіло скеровується душею і в своїх життєвих проявах залежить від неї. Душа рухається завдяки духові і являє єдине ціле з ним [5, с. 97]. Тому існує уявлення про людей сильних духом і слабких духом. Одним з проявів духу є совість. Це вість Бога в людині. Вона потребує такої поведінки, яка мала б збігатися з совістю. Якщо совість турбує людину – це ознака того, що вона робить щось протиправне і противне Богові. Віруючий керується совістю і вірою, а невіруючий – лише совістю.

В душі розрізняють внутрішню і зовнішню сторони. Зовнішня представлена розсудливістю, діяльнісню серцевину якої становить

розум, а також здібностями та емоційністю. Внутрішня сторона душі – це її сили і совість. Загалом людську душу характеризують 5 компонентів, серед яких:

- здібності, яких у людини нараховується всього 16;
- емоційність, це сприйняття і внутрішній душевний стан;
- егоїстичні потяги, яких в цілому 8;
- душевні сили, їх у людини 9;
- совість.

У залежності від того, чим перехоплюється дух (“его” чи совістю) утворюється триада, – тобто, єдність здібностей, емоційності і егоїстичної схильності становлять триаду “его” в людині, яке є достатньо міцним і стійким утворенням у психіці; а поєднання здібностей, душевних сил і совісті утворюють триаду совісті. Таким чином, людські здібності можуть реалізовуватися як в триаді “его”, так і в триаді совісті в залежності від того, що в ній переважає. Оскільки в “его” триаді відсутній п’ятий компонент, тобто совість, то люди, що живуть в такому стані, вимірі – діють у відповідності зі своїми власними бажаннями, потягами і схильностями – є безсовісними. Ті, хто на протигагу останнім, присвячують своє життя іншим, турбуються і піклуються про інших, – в усьому підпорядковуючи свої вчинки логосу совісті, – є совісними людьми [1, с. 5-6].

Дух людини своєю силою приводить в рух кожен з 5 частин душі, так що людина відчуває себе діючою в них. Якість цього руху залежить від вектора що спрямований на відповідну триаду. Тоді, наприклад, сама по собі здатність людини лікувати може бути використана як в моральному вчинку – безкорисливе лікування всіх хто в цьому потребує, так і аморальному – коли професійно, з науковою педантичністю проводяться експерименти над людьми заради відкриття чогось нового в медицині. Що таке здібність? – Це почуття, вміння чути властивості внутрішньої побудови, стану самого предмету на який звернена сама здібність. У людини є 16 таких здібностей серед яких привілейоване місце відводиться інтелектуальній, розумовій або пізнавальній. Така здібність входить у контакт зі світом і засвоює символічне його буття.

Будь-яка діяльність може бути інтелектуалізована або ж осмислена, усвідомлена через розумові дії. Розум здатен абстрагувати інформацію, що надходить із зовнішнього світу. Якщо все навчання зводить лише до абстрагування, можливо практично вбити все живе, намагаючись маніпулювати абстрактними поняттями, відірваними від реалій. Розум здатен ще схоплювати внутрішню сутність життя світу і

формулювати його закони, принципи, теорії, відображати через символи та знаки [1, с. 10].

Володіння всіма принципами зовсім не є дією розуму. Діяльністю розумової здібності є чуття суті явищ, яке передати іншим неможливо. Повідомити можна лише символи як результат вербального структурування розумової дії. Якщо поряд людина, яка розумом схоплює суть явищ і намагається це пояснити іншій, то остання в свою чергу здатна своїм розумом здійснити теж саме, що і перша. Розумовою здібністю можливо схопити те, що відбувається в середині іншої. Якщо в людині є це, вона чує іншу людину. Якщо ж розумова здібність не розвинена до такої міри, то людина не чує суті, але сприймає лише символи, а реальність, яка стоїть за ними, залишається утаємниченою для неї.

Важливими є відношення совісті і волі: совість наказує волі діяти, і остання виконує повеління. Явище совісті пов'язане не з поняттями про неї і навіть не зі світоглядом. Совість має власне самостійне буття в природі людини. Вона реально існує, зовсім не набувається, як це прийнято вважати, адже людина вже народжується з нею. То ж коли ми говоримо, що виховуємо совісну людину, розповідаючи дітям про совість, передаючи знання про сумлінні вчинки, то насправді ми формуємо у них деяке раціональне усвідомлення, що має досить відносний характер у співставленні з самою совістю [1, с. 71-75].

Раціональне знання про совість формується в інтелекті людини. Саме там можливе збереження деякого знання про те як діє совість, що таке моральність і моральний вчинок. Однак сам моральний вчинок відбувається як дія не раціональної свідомості, а під дією сил душі, при підтримці власної совісті. Раціональне знання про совість може надихати людину звернути увагу на неї, однак не ототожнюється і не зливається з нею. Тому самі по собі знання про совість можуть протягом життя залишатися не випребуваними людиною в її вчинках.

Людина переживає совість не як дію, як явище, що відбувається не в розумі, а десь в глибині людської особистості, звідки вона нагадує про себе. Совість сама по собі не відтворює дії, вона їх підказує. Вона охоронець правди і істини, тож коли здійснюється неправда, совість стає суворим суддею, обвинувачем. Саме таке розуміння совісті дає підстави англійському письменнику Самюелю Батлеру стверджувати, що совість не розмовляє з тим, хто її не слухає.

Егоїстичні потяги заради свого виправдовування оптимально задіюють всі сили розуму, що здатен підказати різні втішні думки для цього.

розум, а також здібностями та емоційністю. Внутрішня сторона душі – це її сили і совість. Загалом людську душу характеризують 5 компонентів, серед яких:

- здібності, яких у людини нараховується всього 16;
- емоційність, це сприйняття і внутрішній душевний стан;
- егоїстичні потяги, яких в цілому 8;
- душевні сили, їх у людини 9;
- совість.

У залежності від того, чим перехоплюється дух (“его” чи совістю) утворюється триада, – тобто, єдність здібностей, емоційності і егоїстичної схильності становлять триаду “его” в людині, яке є достатньо міцним і стійким утворенням у психіці; а поєднання здібностей, душевних сил і совісті утворюють триаду совісті. Таким чином, людські здібності можуть реалізовуватися як в триаді “его”, так і в триаді совісті в залежності від того, що в ній переважає. Оскільки в “его” триаді відсутній п’ятий компонент, тобто совість, то люди, що живуть в такому стані, вимірі – діють у відповідності зі своїми власними бажаннями, потягами і схильностями – є безсовісними. Ті, хто на противагу останнім, присвячують своє життя іншим, турбуються і піклуються про інших, – в усьому підпорядковуючи свої вчинки голосу совісті, – є совісними людьми [1, с. 5-6].

Дух людини своєю силою приводить в рух кожен з 5 частин душі, так що людина відчуває себе діючою в них. Якість цього руху залежить від вектора що спрямований на відповідну триаду. Тоді, наприклад, сама по собі здатність людини лікувати може бути використана як в моральному вчинку – безкорисливе лікування всіх хто в цьому потребує, так і аморальному – коли професійно, з науковою педантичністю проводяться експерименти над людьми заради відкриття чогось нового в медицині. Що таке здібність? – Це почуття, вміння чути властивості внутрішньої побудови, стану самого предмету на який звернена сама здібність. У людини є 16 таких здібностей серед яких привілейоване місце відводиться інтелектуальній, розумовій або пізнавальній. Така здібність входить у контакт зі світом і засвоює символічне його буття.

Будь-яка діяльність може бути інтелектуалізована або ж осмислена, усвідомлена через розумові дії. Розум здатен абстрагувати інформацію, що надходить із зовнішнього світу. Якщо все навчання зводить лише до абстрагування, можливо практично вбити все живе, намагаючись маніпулювати абстрактними поняттями, відірваними від реальності. Розум здатен ще схоплювати внутрішню сутність життя світу і

формулювати його закони, принципи, теорії, відобразити через символи та знаки [1, с. 10].

Володіння всіма принципами зовсім не є дією розуму. Діяльністю розумової здібності є чуття суті явищ, яке передати іншим неможливо. Повідомити можна лише символи як результат вербального структурування розумової дії. Якщо поряд людина, яка розумом схоплює суть явищ і намагається це пояснити іншій, то остання в свою чергу здатна своїм розумом здійснити теж саме, що і перша. Розумовою здібністю можливо схопити те, що відбувається в середині іншої. Якщо в людині є це, вона чує іншу людину. Якщо ж розумова здібність не розвинена до такої міри, то людина не чує суті, але сприймає лише символи, а реальність, яка стоїть за ними, залишається утаємниченою для неї.

Важливими є відношення совісті і волі: совість наказує волі діяти, і остання виконує повеління. Явище совісті пов'язане не з поняттями про неї і навіть не зі світоглядом. Совість має власне самотійне буття в природі людини. Вона реально існує, зовсім не набувається, як це прийнято вважати, адже людина вже народжується з нею. То ж коли ми говоримо, що виховуємо совісну людину, розповідаючи дітям про совість, передаючи знання про сумлінні вчинки, то насправді ми формуємо у них деяке раціональне усвідомлення, що має досить відносний характер у співставленні з самою совістю [1, с. 71-75].

Раціональне знання про совість формується в інтелекті людини. Саме там можливе збереження деякого знання про те як діє совість, що таке моральність і моральний вчинок. Однак сам моральний вчинок відбувається як дія не раціональної свідомості, а під дією сил душі, при підтримці власне совісті. Раціональне знання про совість може надихати людину звернути увагу на неї, однак не ототожнюється і не зливається з нею. Тому самі по собі знання про совість можуть протягом життя залишатися не витребуваними людиною в її вчинках.

Людина переживає совість не як дію, як явище, що відбувається не в розумі, а десь в глибині людської особистості, звідки вона нагадує про себе. Совість сама по собі не відтворює дії, вона їх підказує. Вона охоронець правди і істини, тож коли здійснюється неправда, совість стає суворим суддею, обвинувачем. Саме таке розуміння совісті дає підстави англійському письменнику Самюелю Батлеру стверджувати, що совість не розмовляє з тим, хто її не слухає.

Егоїстичні потяги заради свого виправдовування оптимально задіюють всі сили розуму, що здатен підказати різні втішні думки для цього.

Сучасна людина страждає від ототожнювання совісті зі свідомістю, адже тоді її як такої самостійної характеристики в нас не існує. Мабуть, з цієї причини ми так схильні до компромісів з власною совістю. Як наслідок, бути совісним в наш час стало соромно. Таке катастрофічне явище до тепер було невідоме в історії. Отець Анатолій виокремлює два види сорому: совісний і хибний. Найпоширеніший приклад сором'язливості – страх “впасти” в очах оточуючих людей. Однак сором перед собою та людьми мають збігатися в оцінці вчинку, а не розрізнятися, аби не створювати суперечності між совістю. З цього він робить висновок: совість це не світогляд, не свідомість, і не знання про неї. Совість – реальність, яка справді існує в нас, яка стоїть на сторожі правдивих вчинків. При умові розвиненості наших душевних сил совість діє заради нужденних потреб іншої людини без будь-яких вагань. Стимування, роздумування – чи варто робити, чи корисно – відбувається лише в разі переваги в нас егоїстичних потреб, погорди або ж хибної сором'язливості совісті [1, с. 28-30].

Як приклад до означеного, автор аналізує характерне ставлення людини до справедливості. Це почуття у наших сучасників надто розвинене, і тому у випадку образи чи приниження скривджена совість шукає можливості відплати, прагне помсти. Праведна совість теж шукає справедливості, однак не для себе, а для кривдника. Вона вимагає від людини бути справедливою, і в першу чергу, по відношенню до всіх людей, навіть злісних у ставленні до неї. А відтак змінюється і розуміння свободи, яка усвідомлюється як спроможність людини звільнитися від власних егоїстичних нахилів та прагнень, надмірностей в усьому.

Отже, накопичення певних знань щодо моралі, совісті, справедливості чи то свободи ще не засвідчує про процес морального формування людини. Саме здійснення нею переходу від стану перебування в “его” триаді, до іншого буття, в стані триади совісті, і є процесом морального становлення. Важливу роль в цьому відіграє не стільки знання, скільки вміння заглиблюватися у свій внутрішній світ думок, почуттів, аби набути здатність чути свою власну совість, порухи і веління душі. Навіть ті життєві ситуації, в які потрапляє людина, події в яких вона бере участь, призначені для кожного окремо саме з такою метою.

Висновки і подальший розвиток досліджень. Кожна людина прагне ким-небудь в цьому житті стати з тим, щоб залишити слід по собі, добру пам'ять про себе. Приклади в історії людства надихають, адже якщо ти можеш стати великим полководцем, відомим поетом, геніальним вченим або талановитим артистом – зможеш себе відчувати тим, хто є потрібним,

вотребуваням, корисним для часу, суспільства, історії. У протилежному випадку ти ризикуєш втратити сенс свого буття. То ж питання: кому ти потрібен не з банальних: країні, людству чи хоча б комусь! А якщо нікому не потрібен?! – Залишається самотність і усвідомлення того, що якщо тебе зараз не стане в цьому світі, то ніхто навіть не помітить твого зникнення. Це жахливе відчуття і його боїться кожна людина. На ґрунті подібних думок скоюються і самогубства. Суїцид, ряди котрого сьогодні в Україні поповнюють діти, підлітки, юнаки, носить загрозливий характер. Як учитель може стати на перешкоді подібних трагедій? Адже це ніщо інше як свідчення дисгармонії у людських стосунках, відсутності в них тепла, уваги, любові до ближнього.

З точки зору отця Анатолія, це можливо, якщо вчитель зможе усвідомлювати сам і пояснювати дітям, що такі важкі хвилини змушують нас озирнутися і зізнатися собі в тому, що це є результатом нашого власного ставлення до себе і до оточуючих. Тобто, що це не збіг обставин, не приреченість, не доля і не те, що ми не можемо змінити, здолати. Скоріш навпаки. Відчуття непотрібності – ситуація парадоксальна з огляду на те, що навколо нас десятки людей, які потребують нашого доброго слова, погляду, участі. Концентрація уваги не на собі, а на інших, робить подібне відчуття не відповідним щодо дійсності по суті. Відчуття непотрібності – особистісне, суб'єктивне, хибне, егоїстичне відчуття [1, с. 99].

Самотність – це хвороба душі, її прагнення скрізь і в усьому отримати для себе: я не відчуваю вдячності, тепла, уваги, турботи з боку тих, кому допомагаю чи хочу допомогти. Це незадоволеність, спричинена не виконанням моєї вимоги до людей. Поступово в людині утворюється в середині ідол, котрий вимагає жертвовного поклоніння, визнання своєї самоцінності і нарешті крові самої жертви. Коли жертвовне поклоніння здійснюється ззовні – створюється впевненість у власній самодостатності, гордості за себе такого, коли втрачається ж така можливість “жертвоприношення” інших на “алтарь” власної пихатості, зникає й потреба в існуванні храму, де здійснюється жертвоприношення.

Виявляється, бути визнаним людьми, значить в одному з варіантів “стати ким-небудь” у своїх власних чи то чужих очах, в оцінці себе або когось іншого. І якщо самооцінка висока, то людині зовсім не потрібні стають чужі думки про себе, оцінки чи то характеристики. Якщо ж вона себе недооцінює, то виникає потреба у збиранні думок та вражень в інших про себе. Заради цього люди згодні одягати будь-які карнавальні костюми та соціальні маски: бути

вихованим, порядним, улесливим, лицемірним, тактовним, діловим, талановитим, знаючим, вмючим, допомагаючим, співчуваючим, добрим і т.п.

Знання це не лише символи та знаки предметів, а люди не засіб для досягнення мети. Ми прагнемо пізнавати світ, а виходить пізнаємо фетиш його.

Педагогічна здібність включає в себе два обдарування – вчительське і виховательське. Перша властивість при наявності у людини й інших здібностей, наприклад, інтелектуальної чи музичної, дозволяє передавати дитині знання та вміння. Виховательський дар – це передусім чуття і знання дитячої душі, вміння надихнути і повести за собою дитину. Нарешті, головне – вміння так вибудувати навчальні події щоби допомогти дитині зрікатися, відмовлятися в собі від негативних рис характеру, підтримувати і розвивати добрі. Виховательський дар більш складне явище ніж учительський тому що, передбачає вміння чути сили душі дитини, життя її духу і здібності, викорінювати в них добро і викорінювати пристрасне. Таке розуміння педагогом свого призначення здатне здійснити суттєві зміни в навчанні, вихованні, моральному становленні сучасної людини.

Література

1. Гармаш А. Обрести себя. – М., 2004. – С. 8-99.
2. Карлгрен Франс, Рудольф Штейнер и его педагогика // Воспитание к свободе. / Перев. с нем. – 2-е изд. – М., 1995. – С. 109.
3. Идея “трихотомизма” / Лосский В.Н. Очерк мистического богословия восточной церкви. Догматическое богословие. – М., 1991. – С. 97.
4. Федь А. М. Естетичний світ педагога: Монографія. – Слов’янськ, 2005. – С. 10.

О.В.Пахомова

ПИТАННЯ РЕАЛІЗАЦІЇ КОМПЕТЕНТІСНОГО ПІДХОДУ У ВИЩІЙ ПРОФЕСІЙНІЙ ОСВІТІ.

В статье рассматривается проблема реализации компетентного подхода в высшем профессиональном образовании, анализируются основные точки зрения на его внедрение, цели и проблемы, связанные с его введением, основные составляющие, принципы и результаты.

This article considers the problem of realization of the Competential Approach in the higher professional school. It reveals the